

[Drobné aristotelovské interpretace a polemiky]

88-202 – 88-206

Když Aristoteles uvažuje (2030, *O vyjadřování*, s. 25 – 1 16 a) o tom, co je jméno a co sloveso atd., praví, že „mluvená slova jsou znakem duševních prožitků, a napsaná slova jsou znakem slov mluvených“. „V duši jsou někdy myšlenky, aniž jsou pravdivé nebo nepravdivé, a někdy již takové, kterým nutně náleží jedno nebo druhé“ – a stejně je tomu podle Aristotela i v mluvě: „neboť nepravda a pravda se týká spojení a rozloučení“ (dtto). Z daného místa vyplývá zcela jednoznačně, že Aristoteles tu měl na mysli – přinejmenším pokud jde o mluvená slova a o mluvu – spojování a rozlučování slov ve věty, ve výpovědi, ve výroky. Protože však je zároveň zřejmé, že mluvená slova považoval za „znak duševních prožitků“ a protože dále jak v duši, tak v mluvě se zcela obdobně pravda týká spojení nebo rozloučení, takže jednotlivé samostatné „myšlenky“, stejně tak jako jednotlivá slova ještě nemusí být s pravdou nebo nepravdou nic společného, můžeme usoudit, že oněmi jednotlivými myšlenkami („myšlenkami bez spojení“) měl Aristoteles na mysli právě *pojmy*. (V tomto případě užil termínu NOÉMA – 16 a 15.) – Protože mluvené slovo jenom označuje myšlenku v duši, resp. duševní prožitek (NOÉMA EN TÉ PSYCHÉ, PATHÉMA EN TÉ PSYCHÉ), zdá se být mimo veškerou pochybnost, že rozhodující pro vztah, o němž pak lze říci, že je pravdou či nepravdou, pravdivý či nepravdivý, je spojování a rozlučování myšlenek (NOÉMAT) nebo prožitků (PATHÉMAT) v duši (EN TÉ PSYCHÉ). Takové spojení je možné pouze díky tomu, co má schopnost spojovat, shromažďovat, sjednocovat, a to – jak víme již z Hérakleita – je právě LOGOS. Proto by se mělo stát hlavním tématem našeho nejbližšího zkoumání, v jakém vztahu je LOGOS na jedné straně k NOÉMATům, na druhé pak k PATHÉMATům.

Aristoteles v *Druhých analytikách* praví, že „bytí je dříve než nebytí“, a tuto tezi dává do následující souvislosti: „zápor se poznává kladem a klad je dřívější právě tak jako bytí je dřívější než nebytí“ (s. 67 – 2032 – I, 25, 86b 35n). V *O vyjadřování* (2030, s. 27 – 5 17a 8nn) čteme: „Jednotným, a to prvotným druhem soudu je klad a teprve potom zápor; všechny ostatní druhy jsou jednotné spojením.“ Pokud přijmeme základní tezi, že „zápor se poznává kladem“, pak je třeba podtrhnout, že tu jde o poznávání; jestliže je u soudu prvotní klad a teprve potom přichází zápor, jde o soud a souzení. Naproti tomu v případě bytí a nebytí Aristoteles formuluje myšlenku ontologicky, nikoliv noeticky ani logicky. A proto výrok, že „bytí je dřívější než nebytí“ je neprůkazný, zejména pak neodvoditelný ani z postupu našeho poznávání, ani z logické primárnosti kladu před záporem. Aby věta mohla platit, musela by znít: „Právě tak jako soud (poznání) o bytí je dřívější než soud (poznání) o nebytí.“ – Právě tady je nutno se od Aristotela odchýlit. Pokud bychom přijali něco z jeho způsobů, jak mluví o počátcích, pak musíme právě nebytí považovat za počátek (a konec) bytí. Proto nebytí je dřívější než bytí (a ovšem také pozdější, máme-li na mysli okolnost, že každé bytí nějakého jsoucího má nejen svůj počátek, ale také svůj konec). A to, že nebytí je dřívější než bytí, platí nejenom pro každé bytí jsoucího, nýbrž i pro bytí vůbec. Tam ovšem je těžko provést bez rekurence k platným poznatkům věd nějaký „důkaz“. Nebytí má „odedávna“ tendence přecházet v (konkrétní) bytí (tj. v bytí jsoucího) – což znamená, že odedávna také vzniká nebytí koncem bytí jsoucího.

(ad 88-202 [první odstavec tohoto souboru poznámek – pozn. red.]) S Aristotelem lze ještě souhlasit, užívá-li o slovech ve větě termínů „SYNTHESIS“ a „DIAIRESIS“. Ovšem naprosto nepřipadné je užití těchto termínů tam, kde o pouhý sklad, sestavování ani o pouhé rozdělení, rozebírání nejde a jít nemůže, totiž u „duševních prožitků“ (PATHÉMA EN TÉ PSYCHÉ) anebo u jednotlivých myšlenek (NOÉMA EN TÉ PSYCHÉ). Ani prožitky, ani myšlenky nejsou ve vědomí (původně)

odděleny, nýbrž prolínají se, překrývají se, jedna přechází v druhou atd. a tak představují onen proud vědomí, který může jednou sílit, po druhé slábnout a odeznívat, ale navzdory svému ustavičně se proměňujícímu proudu neobsahuje žádné meze, žádné hranice. Ty musí být do proudu vědomí teprve dodatečně uloženy. A tady je další věc, že není k dispozici žádná instance, která by byla schopna proudu vědomí nějaký řád, nějaké utváření, nějakou řeholi uložit, nýbrž že si tento řád musí uložit vědomí samo a že se musí samo vynasnažit tento řád respektovat, udržovat, naplňovat. Značnou pomocí mu v tom je slovo, LOGOS, jako to, co vytváří v onom nepřetržitém proudu vědomí mezery a na druhé straně si ony části, jež jsou omezeny či vymezeny mezerami, uvnitř opět sjednocuje, spojuje. To, co se však navenek jeví jako skládání nebo rozdělování jednotlivých slov k sobě a od sebe, to je jen vnější výraz něčeho mnohem „organičtějšího“ ve smyslu vnitřním, totiž „v duši“. Tam nelze pracovat skládáním ani rozdělováním (oddělováním), neboť tam je všechno pohromadě a změteno již původně. A to není ani rozdělenost, ani jednota. Jak rozdělenost, tak jednotu může v proudu vědomí zjednávat pouze LOGOS, to shromažďující a sjednocující, ale také vybírající, selektivně vydělující.

Aristotelés např. v *Poetice* (s. 55 – 20, 1457a 23n) užívá termínu LOGOS pro větu (jako „složený zvukový útvar, jenž má samostatný význam a jehož některé části o sobě něco znamenají“). Oněm částem věty, které mají samostatný význam, říká Aristoteles FASIS (tj. výraz). Jindy však LOGOS znamená samo sylogismus nebo zase slovo – např. *O vyjadřování*, s. 27: „Řeč je hlas, která má význam podle dohody a z jehož částí některé mají význam jako výraz“ (zde opět LOGOS je věta, FASIS je slovo); jinde znamená LOGOS APOFANTIKOS soud (jak se obvykle překládá); ovšem LOGOS může být širší, rozlehlejší než věta nebo soud, může jít o celý sylogismus – LOGOS SYLLOGISTIKOS; a na druhé straně může být LOGOS užší, jednodušší než věta, viz např. *Metafysika* 7, 15, 20a nn. (Kříž s. 205): LOGOS tu Kříž překládá jako „pojmem“, Tredennick „formula“ – „podstata jako celek je rozdílná od pojmu“ = „Since substance is of two kinds, the concrete thing and the formula“ (nehledme na rozdíl v překladu!). V pozadí je myšlenka, že podstata (OYSIA) je buď jako celek (TO SYNOLON), nebo jako pojem (LOGOS) – z čehož vyplývá, že pojem je částí (aspektem) celku, ale zároveň *jenom* jeho částí či aspektem. Pojem vystihuje podstatu, ale není s ní ztotožnitelný. Sám Aristoteles o tom říká: „rozumím tomu tak, že podstatou jest jednak pojem spojený s látkou, jednak obecný pojem“ (Kříž) = „I mean that one kind of substance is the formula in combination with the matter, and the other is the formula in its full sense“ (Tred.). Zkrátka je zřejmé, že pojem je tu ztotožněn s formou, MORFÉ, a je proto nevznikající a nezanikající. Pojmy buď jsou, anebo nejsou, aniž by vznikaly nebo zanikaly.

Podle Aristotela pojem (LOGOS) „nezaniká, neboť nemá ani vzniku“ (*Metafysika*, Kříž, s. 205). Pojmy buď jsou, nebo nejsou, ale v žádném případě nevznikají ani nezanikají. – J. B. Kozák trval velice na tom (ve svých přednáškách z logiky), že se pojmy nemohou měnit, ale pouze střídat, že jeden pojem může být vyměněn za jiný pojem, třeba velmi blízký, ale že v žádném případě se pojem sám nemůže měnit ani nemůže být měněn, opravován, upravován atd. To jsou sice dvě různé věci, ale mají možná blízký, nebo dokonce totožný základ. Kozákův důraz by bylo možno podržet pro intencionální předměty. Ty opravdu jsou jen tím, čím se staly při své konstituci, a mohou být jen vyměněny za jiné, když se ukáže, že jako modely nejsou dost přesné a spolehlivě použitelné. Nicméně o pojmech se podobně asi vyjádřit nemůžeme. Jestliže přijmeme, že tok vědomí, proud myšlenek je v každém svém momentu neopakovatelný a jedinečný, neboť k němu náleží všechno možné, naladění i nálada, rozmanité zaregistrované okolnosti, souvislosti osobní i společenské, ba i počasí nebo roční doba atd., pak

není ani myslitelné, že by pojmy mohly být něčím stabilním, neměnným. Právě naopak jejich význačným rysem musí být dokonalé přizpůsobení momentální situaci vědomí, a to s tím cílem, aby vědomí (či myšlení) tak, jak je, bylo schopno se zaměřit na docela určitý intencionální předmět a jeho pomocí potom na předmět „reálný“. Pojem tedy soustřeďuje ustavičně proměnlivé vědomí či myšlení na něco neměnného a trvalého – a proto nemůže být sám čímsi neměnným a trvalým. Vědomí či myšlení samo se musí přidržovat oné řehole, kterou mu předpisuje pojem pro tu kterou chvíli. O pojmech sice v leckterém ohledu nelze nic prohlásit, ale není pravděpodobné, že by jim bylo možno připsat neproměnnost.

10. II. 88